

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора
ДАНИЛЮКА ІВАНА ВАСИЛЬОВИЧА

на дисертаційне дослідження
РИБЧУК ОЛЕНИ ГРИГОРІВНИ

на тему:

«Психологічні особливості розвитку критичного мислення офіцерів
оперативного рівня»

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження Рибчук Олени Григорівни зумовлена глобальними змінами безпекового середовища, що зумовлює трансформацією природи сучасних воєнних конфліктів, які набули когнітивного виміру, де протистояння ведеться не лише за території, а й за свідомість військовослужбовців. Досвід російсько-української війни переконливо засвідчує, що критичне мислення стало ключовою компетентністю офіцерів оперативного рівня, здатною забезпечити когнітивну перевагу над противником в умовах інформаційних атак, дезінформації та невизначеності. У дисертаційному дослідженні авторка переконливо доводить, що критичне мислення офіцерів оперативного рівня є багатовимірним феноменом, який вимагає комплексного підходу до вивчення. Зокрема, виокремлено його соціально-комунікативний вимір, що проявляється через зв'язок із комунікативною толерантністю та груповою природою процесу планування і ухвалення рішень. Це свідчить про те, що критичне мислення не є суто когнітивною характеристикою, а тісно інтегроване з особливостями міжособистісної взаємодії, професійної комунікації у службово-бойовій діяльності.

Актуальність теми дослідження підтверджує її узгодженість з пріоритетними напрямками наукових досліджень. Дисертаційне дослідження Рибчук О.Г. зумовлене тенденціями розвитку Збройних Сил України, націленістю на реформування відповідно до стандартів НАТО, виконанням вимог керівних документів, щодо протидії сучасним інформаційним загрозам,

на тлі стрімкого розвитку цифрових технологій, що передбачено у Стратегією інформаційної безпеки України, введеною в дію Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021; відповідно до положень Стратегічного оборонного бюлетеня, введеному в дію Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021, щодо підвищення професійного рівня особового складу, зокрема їх здатності ефективно діяти за будь-яких умов обстановки; а також відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України в межах розроблення науково-дослідних робіт: «Обґрунтування доцільного варіанта побудови системи психологічного забезпечення військ (сил) Збройних Сил України з урахуванням досвіду збройних сил провідних країн – членів НАТО» (державний реєстраційний номер 0122U200865), «Розвиток м'яких навичок офіцерів у синтетичному середовищі. Розроблення методики розвитку м'яких навичок офіцерів у синтетичному навчальному середовищі» (державний реєстраційний номер 0122U003573).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечені адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу, переконливою базою вітчизняних і зарубіжних першоджерел, комплексним застосуванням емпіричних і теоретичних, кількісних і якісних методів, достатнім обсягом вибірки досліджуваних.

Структура дослідження є логічною та послідовною, відповідає поставленим завданням, обумовлена метою і предметом дослідження. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Ознайомлення зі змістом дисертації Рибчук О.Г. дає підстави вважати, що її авторці вдалося досягти поставленої мети та успішно виконати сформульовані завдання.

У розділі 1 *«Теоретичні основи дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня»* висвітлено результати теоретичного аналізу наукових концепцій вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо феномену критичного мислення. На підставі опрацьованих наукових джерел дисертантка уточнила поняття «критичне мислення офіцера оперативного рівня», визначивши його як організований, цілеспрямований та рефлексивний когнітивний процес, що сприяє результативному розв'язанню професійних задач через системний аналіз даних, висування та верифікацію гіпотез, оцінку наслідків прийнятих рішень, їхнє логічне обґрунтування та модифікацію залежно від специфіки службово-бойової діяльності. На основі вивчення структурних компонентів критичного мислення дисертантка встановила, що критичне мислення офіцера оперативного рівня базується на спроможності проводити системний аналіз інформації, перевіряти гіпотези, брати до уваги альтернативні позиції та передбачати результати прийнятих рішень.

У розділі 2 *«Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня»* дисертантка визначила компоненти та показники критичного мислення офіцерів оперативного рівня, що стало підґрунтям для відбору психодіагностичного інструментарію, який забезпечив комплексне вивчення психологічних особливостей критичного мислення офіцерів оперативного рівня.

Зокрема, нею з'ясовано, що критичне мислення офіцерів є багатоаспектною характеристикою, яка має обернений зв'язок із ригідністю мислення та прямий зв'язок з його лабільністю. Цікавим результатом дослідження є визначення авторкою соціального виміру критичного мислення, який виявляється через взаємозв'язок із комунікативною толерантністю. Це засвідчує, що критичне мислення не обмежується виключно когнітивними характеристиками, а тісно взаємопов'язане з особливостями міжособистісної комунікації та соціальної адаптації.

У розділі 3 *«Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня»* дисертанткою на основі теоретичного аналізу джерел та результатів констатувального етапу дослідження розроблено комплексну тренінгову програму «Хто мислить, той перемагає!», яка об'єднує три основні компоненти: інформаційно-смісловий, діагностичний та корекційно-розвивальний загальним обсягом 35 годин. Ефективність програми доведено за допомогою статистичних методів через порівняльний аналіз даних експериментальних та контрольних груп. В експериментальних групах зареєстровано статистично достовірні позитивні зміни за переважною більшістю параметрів критичного мислення, а саме: суттєве підвищення загального рівня критичного мислення, посилення метакогнітивної рефлексії, покращення логічного мислення та зменшення стереотипності мислення. Натомість у контрольних групах істотних змін не зафіксовано, що підтверджує ефективність впливу тренінгової програми. Виявлені зміни мають системний характер та охоплюють всі три складові критичного мислення: метакогнітивну, когнітивну та соціально-комунікативну, що засвідчує комплексний вплив програми та її дієвість у розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня.

Отже, загальна логіка побудови дисертації відтворює повний цикл емпіричного дослідження: від теоретичної моделі й обґрунтування методів до отримання результатів і їх практичного застосування, забезпечуючи цілісну систему розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня. Зазначене дозволяє констатувати високий науковий рівень дисертації, її структурованість, достатньо повне розкриття у тексті логіки дослідження.

Констатуємо, що оформлення дисертації відповідає встановленим МОН України вимогам.

Наукові публікації О.Г. Рибчук засвідчують високий рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Текст дисертації і наукових

публікацій вирізняється високим науковим рівнем теоретичного та емпіричного аналізу й відповідним стилем викладення.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше:

виокремлено та обґрунтовано психологічні особливості критичного мислення офіцерів оперативного рівня та психологічні механізми розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня;

розроблено та обґрунтовано теоретичну модель розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня;

розроблено та емпірично перевірено комплексну тренінгову програму розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня «Хто мислить, той перемагає!»;

удосконалено поняття «критичне мислення офіцерів оперативного рівня», що трактується як структурований, цілеспрямований і рефлексивний пізнавальний процес, що забезпечує ефективне вирішення професійних завдань шляхом системного аналізу інформації, формулювання та перевірки гіпотез, оцінювання наслідків ухвалених рішень, їх логічного обґрунтування і коригування відповідно до умов службово-бойової діяльності;

психологічні практики у вигляді комплексної тренінгової програми, розробленої на основі визначених компонентів та показників розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня;

набуло подальшого розвитку уявлення про зміст, структуру та значення критичного мислення офіцерів оперативного рівня у контексті їхньої професійної діяльності, зокрема в умовах сучасних безпекових викликів.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у впровадженні основних положень і результатів дослідження та розроблених психологічних практик розвитку критичного мислення у систему індивідуальної підготовки офіцерів оперативного рівня Головного управління розвитку спроможностей авіації,

Оперативного командування «Південь» (ОК «Південь») та Головного управління психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України.

Матеріали дисертаційного дослідження упроваджені в освітній процес: Національного університету оборони України – для підготовки методичних матеріалів навчальних занять з навчальної дисципліни «Військове лідерство і командування» та модуля 1 «Військове лідерство та командування» Курсу офіцерів об'єднаних штабів оперативного рівня L-3; Національної академії Національної гвардії України – для підготовки методичних матеріалів занять з навчальної дисципліни «Загальна психологія» та «Психодіагностика».

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження представлено у 17 наукових працях, з них 9 - у наукових статтях у фахових виданнях України з психології, а також 8 тезах конференцій. Публікації здобувачки повною мірою висвітлюють основні наукові положення кваліфікаційної роботи. Поршень академічної доброчесності у публікаціях авторки та її дисертації виявлено не було.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертанткою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, належний теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити певні зауваження щодо окремих положень роботи, які носять дискусійний характер та потребують певних уточнень та додаткової аргументації автора:

1. У Вступі вказано статистичні методи, які використовуються в дисертаційному дослідженні, проте деякі визначення і формулювання потребують уточнень. По-перше, U-критерій Манна-Уїтні зазначено як метод «для аналізу величини зсуву значень шкал у залежних групах», однак цей критерій призначений для порівняння саме незалежних вибірок. Для залежних (пов'язаних) вибірок застосовується критерій Вілкоксона, який коректно згадано далі в тексті. Доцільно уточнити, який саме метод було застосовано.

Формулювання щодо Н-критерію Краскела-Уолліса як методу «для перевірки гомогенності груп» є неточним. Цей критерій використовується для порівняння розподілів (або медіан) трьох і більше незалежних груп, тоді як термін «гомогенність» зазвичай стосується перевірки однорідності дисперсій. Вказано, що використовувалася "описова статистика", тоді як доцільніше формулювати "описові статистики", в множині, через неединичну кількість цих статистик (медіана, середнє, стандартне відхилення, тощо).

2. На с. 104 дисертації зазначено, що зв'язок рефлексивності та метакогнітивної поведінки «підтверджується і результатами кластерного аналізу, який виявив групи офіцерів з різними комбінаціями рівнів рефлексивності та метакогнітивної поведінки». Водночас кластерний аналіз не згадується у Вступі серед використаних статистичних методів, а в тексті дисертації відсутній опис процедури його проведення (метод кластеризації, кількість кластерів, критерії їх визначення) та представлення отриманих результатів.

3. Вибірка дослідження охоплює 156 респондентів із різних структурних підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань, при цьому представленість окремих підрозділів суттєво варіює — від 24,4 % до 2,3 %. У роботі результати відсоткового аналізу когнітивних властивостей інтерпретуються як такі, що характеризують офіцерів оперативного рівня підготовки загалом — принаймні, немає вказівок на те, що результати не є однозначно репрезентативними. Тож, питання репрезентативності цієї структурно неоднорідної вибірки щодо генеральної сукупності офіцерів оперативного рівня ЗСУ у тексті не розглядається достатньою мірою.

Варто зазначити, що висловлені зауваження, хоч і стосуються важливих нюансів роботи, не є настільки критичними, щоби поставити під сумнів актуальність та якість виконаного дисертаційного дослідження.

Загальний висновок та оцінка дисертації щодо присудження ступеня доктора філософії. Дисертаційна робота Рибчук Олени Григорівни «Психологічні особливості розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня», є актуальною, завершеною і самостійною кваліфікаційною науковою працею, що відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від №44 від 12.01.2022, а також вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.07.2017 №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Виходячи із вищезазначеного Рибчук Олена Григорівна заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

**В. о. декана факультету психології,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри експериментальної
та прикладної психології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
заслужений працівник освіти України,
член-кореспондент Національної
академії педагогічних наук України**

Іван ДАНИЛЮК

*Людмила
Проківа*

І. В. Заєдичук

*Людмила
ТолстANOVA Г. М.*